

אין הולכין בממון אחר הרוב - פתיחה

א. הגמ' בב"ב מביאה מחלוקת יסודית בין רב לשמואל (ב"ב צב.):

איתמר: המוכר שור לחבירו ונמצא נגחן - רב אמר: הרי זה מקח טעות (והמוכר צריך להחזיר את דמי המקח), ושמואל אמר: יכול (המוכר) לומר לו (ללוקח) לשחיטה מכרתיו לך (ושור נגחן הרי ראוי לשחיטה)... רב אמר: הרי זה מקח טעות - בתר רובא אזלינן, ורובא לרדיא זבני (לחרישה קונים ושור נגחן אינו ראוי לחרישה); ושמואל אמר לך: כי אזלינן בתר רובא - באיסורא, בממונא לא (ולכן אין משמעות לכך שהרוב קונים לחרישה, עדיין המוכר יכול לומר לשחיטה מכרתי ואין כאן מקח טעות).

מהו המקרה שבו נחלקו רב ושמואל? מהי המחלוקת? חשוב: מהי סברת שמואל? מדוע שדווקא בממון לא נלך אחר הרוב?

כלל זה מנוסח בגמ' בב"ק בצורה רחבה, 'אין הולכין בממון אחר הרוב'. הגמ' שם דנה במילים כד וחבית. ישנן מספר משניות שבהן המשנה מתחילה לעסוק בכד ומכנה אותו בהמשך חבית, ורב פפא מסביר את התופעה (ב"ק כז.):

אמר רב פפא: היינו כד היינו חבית, למאי נפקא מינה? למקח וממכר (רש"י: למקח וממכר - שביד המוכר לתת לו איזה שירצה ואפילו התנה עמו חבית דמשמע גדולה נותן לו כד שהיא קטנה). היכי דמי? אילימא באתרא דכדא לא קרו חבית, וחבית לא קרו כדא, הא לא קרו לה (אם מדובר על מקום שבו לא קוראים לכד חבית, אז באותו מקום אלו שני דברים שונים ואם מכר לו חבית לא יכול לתת לו כד)! לא צריכא, דרובא קרו לה לכדא כדא ולחביתא חביתא, ואיכא נמי (ויש כאלו) דקרו לחביתא כדא ולכדא חביתא, מהו דתימא זיל בתר רובא (והמוכר שקיבל כבר את הכסף לא יוכל לתת לו כד), קמ"ל דאין הולכין בממון אחר הרוב (ולמרות שסיכמו על חבית יכול לתת לו כד, שכן יש אנשים שקוראים לכד חבית).

מה ההשלכה הנוספת של הכלל 'אין הולכין בממון אחר הרוב'?

ב. רבותינו הראשונים הקשו על הכלל שתי קושיות מרכזיות. הקושיה הראשונה היא מסוגיה בסנהדרין ג' הדנה במקור לכך שמכריעים את הדין על פי דעת הרוב. לדעת רבי יאשיה הפסוק 'אחרי רבים להטת' נאמר בדיני נפשות, והגמ' שואלת מניין הוא לומד

שגם בדיני ממונות אפשר להכריע את הדין על פי דעת הרוב ולהוציא ממון בניגוד לדעת המיעוט¹ (סנהדרין ג):

אפילו תימא רבי יאשיה (גם הוא מסכים שפוסקים כרוב הדיינים וניתן להוציא ממון גם כאשר קיימת דעת מיעוט שפוטרת), מייתי לה בקל וחומר מדיני נפשות. ומה דיני נפשות דחמירי, אמר רחמנא: זיל בתר רובא (ואפשר לחייב את הנידון במיתה למרות שיש דעת מיעוט פוטרת), דיני ממונות - לא כל שכן?

מניין לומדים לפי רבי יאשיה את הפסיקה כרוב הדיינים בדיני ממונות? הקשה מכך על הכלל 'אין הולכין בממון אחר הרוב!' נסה ליישב.

ג. הקושיה השנייה היא מסוגיית סנהדרין סט. הגמ' שם דנה בגדרי בן סורר וממרה. רבותינו התנאים דרשו 'בן ולא הראוי להיות אב' וקבעו שאדם שראוי להיות אב, שלושה חודשים לאחר שהביא שתי שערות², אינו נדון בדיני בן סורר וממרה. הגמ' דנה בשאלה מדוע הוא אינו מוגדר כראוי להיות אב מגיל מעט מוקדם יותר (סנהדרין ט):

יתיב רבי יעקב מנהר פקוד קמיה דרבינא ויתיב וקאמר משמיה דרב הונא בריה דרב יהושע: שמע מינה מדרבי כרוספדאי אמר רבי שבתי: יולדת לשבעה³ - אין עוברה ניכר לשליש ימיה (בסוג הריון זה העובר אינו ניכר לאחר שליש). דאי סלקא דעתך עוברה ניכר לשליש ימיה (כשם שבסוג ההריון של תשעה חודשים הוא ניכר לאחר שליש) - למה לי שלשה (חודשים לאחר שהביא שתי שערות)? בתרי ותילתא סגיא! (בשני חודשים ושליש לאחר שהביא שערות ד', הרי כבר אז הוא ראוי להיות אב של עובר ששייך לסוג ההריון של שבעה חודשים) - אמר ליה: לעולם אימא לך עוברה ניכר לשליש ימיה (גם בסוג ההריון של שבעה חודשים, ובכל זאת הוא נחשב כראוי להיות אב רק לאחר שלושה חודשים) - זיל בתר רובא (ורוב ההריונות שייכים לסוג של תשעה חודשים, ולכן גדרי ראוי להיות אב נקבעים לפי הסוג הזה). אמרוה קמיה דרב הונא בריה דרב יהושע, אמר ליה: ובדיני נפשות מי אזלינן בתר רובא (איך נקבעים גדרי חיובי מיתה של בן סורר וממרה על פי רוב)? התורה אמרה ושפטו העדה, והצילו העדה, ואת אמרת זיל בתר רובא? אהדרוה קמיה דרבינא. אמר ליה: ובדיני נפשות לא אזלינן בתר רובא? והתנן: אחד (מהעדים שהעידו

1. ההו"א היתה שיהיה אפשר להוציא ממון רק אם יש תמימות דעים בבית דין שהנתבע חייב, ולא כאשר יש דעת מיעוט שפוטרת אותו.
2. רק לאחר שהביא שתי שערות הוא יכול להוליד, ורק לאחר שלושה חודשי הריון, שליש מתקופת ההריון, העובר מוגדר 'ניכר'. לכן שלושה חודשים לאחר שהביא שתי שערות הוא 'ראוי להיות אב', יכול היה להיות אב.
3. חכמים הניחו (אולי בהתאם למדע המקובל בתקופתם) שיש שני סוגי הריונות שונים מראש, שני מסלולים: הריון של תשעה חודשים והריון של שבעה. כבר בתחילת ההריון העוברים שייכים לאחד משני המסלולים.

שעבר עבירה שמחייבת מיתה) אומר בשנים בחדש (היה הדבר) ואחד אומר בשלשה- עדותן קיימת (למרות שהם מכחישים אחד את השני), שזה יודע בעיבורו של חדש וזה אינו יודע (וכנראה שהם אינם משקרים אלא אחד מהם לא ידע בעיבור החודש). ואי סלקא דעתך לא אמרינן זיל בתר רובא - נימא הני דוקא קא מסהדי, ואכחושי הוא דקא מכחשי אהדדי. אלא לאו - משום דאמרינן זיל בתר רובא, ורובא דאינשי עבדי דטעו בעיבורא דירחא (ורוב האנשים עשויים לטעות בעיבור החודש). אמר רבי ירמיה מדפתי: אף אנן נמי תנינא: בת שלש שנים ויום אחד מתקדשת בביאה, ואם בא עליה יבם - קנאה, וחייבין עליה משום אשת איש... ואם בא עליה אחד מכל העריות האמורות בתורה - מומתין עליה, והיא פטורה. ואמאי (חייב הבא עליה לאחר שהתקדשה לאחר)? אימא איילונית היא (הרי אולי יתברר שהיא הייתה איילונית, לא ראוייה להוליד), ואדעתא דהכי לא קדיש (ואז יתברר שקידושה היו בטלים מראש מדין מקח טעות)! אלא לאו - דאמרינן: זיל בתר רובא, ורוב נשים לאו איילונית נינהו.

התבונן היטב בסוגיית הגמ'. מהן הראיות לכך שהולכים בדיני נפשות אחר הרוב? הקשה מסוגיה זו על דברי שמואל!

אין דנים בדיני בן סורר וממרה אדם שראוי להיות אב, 'בן ולא הראוי להיות אב'. הגיל שנקבע כגיל שבו אדם ראוי להיות אב הוא שלושה חודשים לאחר הבאת שתי שערות. רק לאחר הבאת שתי שערות אדם יכול להוליד, ורק אחר שלושה חודשים, שליש מתקופת ההיריון, העובר ניכר. רבינא מבאר שגדרי דין זה נקבעים לפי הריונות של תשעה חודשים, בהם העובר ניכר לאחר שלושה חודשים, משום שרוב ההריונות שייכים לסוג הזה. רב הונא בריה דרב יהושע מקשה על כך: האם הולכים בדיני נפשות אחר הרוב? בתשובה רבינא מוכיח שהולכים אחר הרוב גם בדיני נפשות משני מקרים, ונחזור על אחד מהם: אדם שבא על קטנה שהתקדשה מתחייב מיתה, כבא על אשת איש, למרות שאולי הקידושין יתבטלו בעתיד: הרי אולי יתברר בעתיד לאחר שתגדל שהיא אילוניית, לא ראוייה להוליד, ואז קידושה יתבטלו למפרע ויתברר שהיא מעולם לא הייתה אשת איש! בכל זאת הוא חייב מיתה. מדוע? משום שהולכים אחר הרוב ורוב הנשים ראויות להוליד!

הראשונים שאלו מהסוגיה על דברי שמואל: אם אפילו בדיני נפשות הולכים אחר הרוב, איך יתכן שבדיני ממונות אין הולכים אחר הרוב? הקושיה מתעצמת בעקבות הסוגיה הקודמת: הרי שם הגמ' לומדת שהולכים אחר רוב דיינים בדיני ממונות מק"ו מדיני נפשות, וא"כ ברור שאם הולכים אחר הרוב בדיני נפשות יש ללכת אחר הרוב בדיני ממונות!

ד. רבותינו הראשונים צעדו במספר דרכים ביישוב הקושיות. נפתח בדברי התוספות בסנהדרין (סנהדרין ג:):

דיני ממונות לא כ"ש - תימה דברישי המוכר פירות (ב"ב דף צב:) קאמר שמואל דאין הולכים בממון אחר הרוב ואמאי לא נילף בק"ו מדיני נפשות כדאמר הכא, ואין לומר דדיני נפשות גופייהו לא אזלין בתר רובא ברובא דליתיה קמן (ברוב שאינו לפנינו כמו רוב אנשים קונים לחרישה) אלא ברובא דאיתיה קמן (ברוב שנמצא לפנינו כמו רוב דיינים) דהא בריש פרק סורר ומורה (לקמן דף סט.) משמע דבכל דוכתא אזלין בתר רובא בדיני נפשות כגון רוב נשים לט' ילדן ורובא דאינשי דטעו בעיבורא דירחא (וא"כ משם מוכח שהולכים אחר הרוב בדיני נפשות גם ברוב שאינו לפנינו וחוזרת הקושיה למקומה!) וצ"ל דרובא לרדיא זבני (רוב קונים לחרישה) לא חשיב כי הנך רובא הלכך לא סמכינן אהך רובא בדיני ממונות.

מהי תשובת התוספות?

תוספות מצמצמים את היקף דברי שמואל, ולדעתם הוא עוסק רק ברוב גרוע כמו 'רובא לרדיא זבני', רוב קונים לחרישה. נתבונן בדברי התוספות: מדוע 'רובא לרדיא זבני' אינו נחשב כרוב רגיל? מה הופך אותו להיות רוב גרוע? נלמד את הסברו של **האבני מילואים** (מה, ס"ק ב): דמשום הכי לאו רוב גמור הוא משום דאינו בחיובא וטבע אלא **תליא ברצון** ומשום הכי אית ליה לשמואל דאין הולכין בממון אחר הרוב אבל ברובא דעלמא דהוי בחיוב וטבע מודה שמואל דהולכין בממון אחר הרוב.

מה גורם לחולשת 'רובא לרדיא זבני' לפי הסברו?

ברובא לרדיא זבני אנו מנסים לקבוע מהי מטרת המכירה, מה רצו הלוקח והמוכר, לפי הרוב: אך זה דבר קשה, וכי תמיד אדם רוצה מה שהרוב רוצים? משל למה הדבר דומה, לקביעה שאדם מסוים הצביע למפלגה מסוימת כי רוב האנשים הצביעו לה. היה ניתן אולי ללמוד מדברי התוספות עקרון רחב לפיו אין הולכים אחר הרוב כלל בדברים שתלויים ברצון, בבחירה אנושית. אולם אי אפשר לומר כך: הרי על 'רובא לרדיא' אמר שמואל, 'כי אזלין בתר רובא - באיסורא, בממונא לא', ומכאן שהולכים אחרי רוב כזה בדיני איסור והיתר.

ה. התוספות בסנהדרין צמצמו אפוא את דברי שמואל כדי להתמודד עם הקושיות והעמידו אותם ברובא לרדיא בלבד. בב"ק התוספות ענו תשובה אחרת (ב"ק כז.): קמ"ל דאין הולכין בממון אחר הרוב - תימה מה טעם אין הולכין ליתי בק"ו מדיני נפשות כדאמרינן בפ"ק דסנהדרין (דף ג:): ור' יאשיה מיייתי ליה בק"ו מדיני נפשות ומה דיני נפשות דחמירי אמר רחמנא זיל בתר רובא דיני ממונות לא כ"ש, ואפ"ל רובא

דליתיה קמן אזלינן בדיני נפשות בתר רובא כדאמר בריש סורר ומורה (סנהדרין דף ט.ו) וי"ל דהתם גבי דיינים שאני דחשיב מיעוט דידהו כמי שאינו וליכא למימר התם אוקי ממונא בחזקת מריה דהא ב"ד מפקי מיניה אבל גבי שאר ממון דאיכא מיעוט וחזקה לא אזלינן בתר רובא.

מהי תשובת התוספות? האם הם עונים על שתי הקושיות או רק על הקושיה
מרובא דדייני?

נפתח בהתבוננות בתשובת התוספות לקושיה הראשונה, אם אין הולכין בממון אחר הרוב, מדוע וכיצד הולכים אחר רוב דיינים. התוספות כותבים, 'דהתם גבי דיינים שאני דחשיב מיעוט דידהו כמי שאינו וליכא למימר התם אוקי ממונא בחזקת מריה דהא ב"ד מפקי מיניה'. מהי כוונתם? נלמד את הסברו של המהר"ם חביב בספרו גט פשוט (כלל א): ויש להתבונן מה היא כוונתם במה שאמרו דהתם גבי דיינים חשיב מיעוט דידהו כמי שאינו, ויראה דהכי קאמר כיון דאמרה תורה אחרי רבים להטות מיעוט הדיינים הם מבטלין דעתם מפני סברת הרוב ואינם יכולים להכריע כפי סברתם אלא כסברת הרבים... ואף בב"ד של שלושה אם רבו המזכין על המחייבין או איפכא ודאי דאין הכי נמי מי שלא הסכים עם הרוב אינו יכול להורות כסברתו נגד חבריו הרבים... באופן דזו כוונת התוספות דגבי דיינים לא שייך למימר אין הולכין בממון אחר הרוב ויאמר המוחזק קים לי כמיעוט הדיינים, דאותו מיעוט כיון שנחלקו עליהם הרבים הוה ליה כמאן דליתיה, ואינם יכולים המיעוט של הדיינים להורות אלא כסברת הרבים, והיינו דסיימו וכתבו וליכא למימר התם אוקי ממונא בחזקת מאריה, דהא ב"ד מפקי מיניה כלומר שאינו יכול המוחזק לומר קים לי כמיעוט הדיינים דהא ב"ד מפקי מיניה כלומר כל כללות הב"ד המיעוט שהיו מסייעים אותו מבטלים דעתם ומצטרפים עם הרוב להוציא הממון מידו. מה שאין כן גבי שאר ממון כגון ההוא דהמוכר את השור ונמצא נגחן וההיא דכד וחבית דאיכא מיעוט וחזקה.

מהי כוונת התוספות לפירושו של המהר"ם חביב? מה ההבדל בין רוב רגיל ובין
רוב דיינים?

ברוב רגיל יש מיעוט. ברוב ב"ד, לעומת זאת, אין מיעוט. המיעוט מבטל דעתו לדעת הרוב ומצטרף לפסיקתו – הוא הרי חייב לעשות זאת, שכן הפסק יוצא מבית הדין ביחד.

1. התוספות בב"ק לא התייחסו לכאורה במפורש בתשובתם לקושי מהסוגיה בסנהדרין ס"ט האומרת שבדיני נפשות הולכים אחרי הרוב, למרות שהם הזכירו אותה בשאלה. האחרונים הסבירו שהם כן התייחסו גם אליה, וכך כתב ר' אלחנן וסרמן (קובץ שיעורים, קונטרס דברי סופרים סימן ה):

ר"פ המניח תוס' ד"ה אין הולכין בממון אחר הרוב עיין שם ונראה ביאור דבריהם שהקשו שתי קושיות (א) מה טעם אין הולכין בממון אחר הרוב ומאי שנא דיני ממונות מדיני נפשות (שבהם מבואר בסנהדרין ס"ט שהולכים אחרי הרוב). (ב) הרי מצינו דגם בדיני ממונות הולכין אחר הרוב בדדיינים, ותימצו בסוף דבריהם על הקושיא הא' משום דבדיני ממונות איכא מיעוט ומוחזק (ולכן לא הולכים אחרי הרוב) ובדיני נפשות לא שייך מוחזק (ולכן הולכים אחרי הרוב), ובשב שמתתא הקשה על תירוצם דגם בדיני נפשות איכא מוחזק דאדם מוחזק בעצמו. ונראה דאינה קושיא דלא שייכה טענת מוחזק אלא בדיני ממון שהדין הוא בין אדם לחבירו אבל בדיני נפשות שהדין הוא בין אדם למקום לא שייך כלל מוחזק, וכן מצינו דבספק מצוה שבבין אדם לחבירו כגון במתנות כהונה אמרינן הממע"ה ובספק נדרי גבוה הולכין להחמיר... ולא אמרינן הממע"ה והטעם דלגבי גבוה אין האדם מוחזק כלל לא בגופו ולא בממונו.

מדוע הולכים אחר הרוב בדיני נפשות ולא בדיני ממונות? הדברים מובנים לך?

היסוד שגורם לכך שלא נלך בממון אחר הרוב הוא דין המוציא מחברו עליו הראיה. דין זה נאמר לדברי ר' אלחנן רק בדינים שבין אדם לחברו. דיני נפשות הם חלק מהדינים שבין אדם למקום, ובהם לא נאמר דין המוציא מחברו עליו הראיה, דלגבי גבוה אין האדם מוחזק כלל לא בגופו ולא בממונו, ולכן בהם הולכים אחר הרוב.

הדברים עדיין קשים לכאורה: אם רוב אינו כלי ודאי מספיק כדי שנוציא ממון על פיו, ולכן הוא אינו מוגדר כראיה שמספיקה להוציא ממון, איך יתכן שנחייב מיתה על פיו!

התוספות בב"ק סוברים אפוא לפי פרשנות האחרונים שלמרות שבדיני ממונות אין הולכים אחרי הרוב, בדיני נפשות הולכים אחר הרוב. הקושי שבדברים אלו הוביל את רבותינו האחרונים ללכת בדרכים אחרות ובהן נעסוק בע"ה בדף הבא.